INHOUDSOPGAVE

	PAGINA
1 Ligging, grenzen en omvang	2
2 Landschappelijke structuur	4
3 Infrastructuur	10
4 Nederzettingen	13
5 Bevolking	18
6 Middelen van bestaan	20
7 Sociale en culturele voorzieningen	24
8 Ontwikkeling 1850 - 1940	27
Bronnen	31
Bijlagen	35

HET OVERSTICHT
Zwolle, december 1988.

1 Ligging, grenzen en omvang

Ommen is een plattelandsgemeente in het noordelijke deel van Salland. Het bestuurlijke en administratieve centrum van deze gemeente is de stad Ommen. Daarnaast bestaat de gemeente uit de volgende dorpen en buurschappen: Archem, Arriën, Arriërveld, Beerze, Beerzerveld, Besthmen, Dalmsholte, Eerde, Emsland, Giethmen, Junne, Lemele, Lemelerveld (gedeeltelijk), Ommerschans, Ommerveld, Stegeren, Stegerveld, Varsen, Vilsteren, Vinkenbuurt, Witharen en Zeese.

De gemeente Ommen is in de negentiende eeuw ontstaan uit het schoutambt Ommen en Den Ham. In 1811 werden het stadgericht Ommen (de stad en omgeving, waaronder Ommerschans) en het schoutambt Ommen en Den Ham in tweeën gesplitst en ontstonden de gemeenten Ommen en Den Ham. Eerstgenoemde gemeente omvatte het voormalige stadgericht en het noordelijke deel van het voormalige schoutambt. In 1818 werd de gemeente Ommen opgesplitst in de gemeenten Avereest, Ambt-Ommen en Stad-Ommen. Reden voor de scheiding tussen Ambt en Stad-Ommen was de grote sociaal-economische tegenstelling tussen deze gebieden. In de stad leefden voornamelijk zelfstandige middenstanders en bezitters van kleinkapitaal, terwijl de bevolking van Ambt-Ommen bijna geheel uit keuterboeren bestond. In 1837 werd een gedeelte van de veenkolonie De Dedemsvaart (2.514 ha) van de gemeente Ambt-Ommen afgescheiden en bij de gemeente Avereest gevoegd. De huidige gemeente Ommen is in 1923 ontstaan door samenvoeging van Stad en Ambt-Ommen. De gemeente grenst aan

acht Sallandse gemeenten: Avereest in het noorden, Hardenberg in het oosten, Den Ham, Hellendoorn en Raalte in het zuiden en Heino, Dalfsen en Nieuwleusen in het westen. (kaart 1)

Op 1 januari 1987 bedroeg de totale oppervlakte van de gemeente 188,47 km2 (waarvan 186,55 km land) en telde het 17.732 inwoners. De woningdichtheid op genoemde datum bedroeg 30 woningen per km2, maar liefst 20 woningen onder het gemiddelde cijfer voor Salland (de gemiddelde woningdichtheid in de provincie is 105 woningen per km2 land). De gemeente Ommen heeft de laagste bevolkings- en woningdichtheid van alle gemeenten in Salland.

2 Landschappelijke structuur

2.1. Geologie (kaart 2)
De geologie van de gemeente Ommen is voornamelijk bepaald door de ijstijden. Het stuwwalcomplex van de Besthmer-, Brokken-, Archemer-, en Lemelerberg maakt deel uit van de Sallandse heuvelrug. Dit reliëfrijke gebied is in de Riss-ijstijd (zo'n 200.000 jaar geleden) ontstaan door de stuwende werking van het landijs en bestaat voornamelijk uit grove zanden en stenen. Nauw verwant aan en ontstaan uit het stuwwallencomplex is de fluvioglaciale mantel hieromheen. Deze mantel ligt als een ring rond de stuwwallen en is ontstaan door erosie van hoger gelegen gronden. De lager gelegen delen van deze mantel zijn later overdekt met jongere afzettingen. Hierdoor ontstond een middelhoge, vruchtbare en stevige bodem met een gunstige grondwaterstand waar de eerste bewoners zich vestigden en van waaruit verdere occupatie heeft plaatsgevonden. Na de Riss-ijstijd werden de lager gelegen delen van het laagterras opgevuld met fijn-zandig materiaal. Door deze post-glaciale dalopvulling is het oorspronkelijke reliëf iets vervlakt doordat het fijnere materiaal als gevolg van afspoeling in de laagste delen terecht is gekomen. Vanwege de vruchtbaarheid van de grond heeft ook dit gebied een belangrijke rol gespeeld voor de eerste bewoners van deze gemeente. De stad Ommen en de meeste oude buurschappen zijn op deze gronden ontstaan. Op het laagterras zijn in het jongste geologische tijdperk, het holoceen, stuifzandcomplexen gevormd door verstuiving van oeverwallen. Deze verstuiving was het gevolg van het diepere insnijden van Vecht en

Regge, waardoor vooral de hogere gronden uitdroogden. Wellicht heeft ook de mens bijgedragen tot de vorming van deze stuifzandcomplexen. De stroomdalen van de Vecht (van oorsprong een smeltwatergeul die na de derde ijstijd is gevormd door het smeltende landijs) en de zijrivier de Regge bestaan uit rivierafzettingen. In oude dichtgegroeide rivierarmen is moerasveen ontstaan. Door de slechte waterafvoer van de zandgronden is in het noordelijke, zuidelijke en zuidoostelijke deel van de gemeente hoogveen ontstaan.

2.2. Bodemgesteldheid en landschap
De bodemgesteldheid van het grondgebied van de gemeente Ommen heeft als gevolg van de geologische ontwikkelingen een gevarieerd karakter. In het Vechtdal en aan de oostzijde van de Benedenregge zijn vechtdalgronden ontstaan. Deze gronden zijn een mengeling van zand, klei en veen en vertonen een grote variatie in textuur en grondwaterstand. De laaggelegen vechtgronden zijn door vroegere overstromingen vrij vruchtbaar.

Het overgrote deel van het grondgebied bestaat uit dekzanden die in de laatste ijstijd door de wind in dit gebied zijn afgezet. Opmerkelijk voor de gemeente Ommen zijn de complexen duinvaaggronden die bestaan uit leemarme, fijne zanden met een diepe grondwaterstand. Deze onvruchtbare gronden lenen zich voor weinig anders dan bosbouw. Het belangrijkste complex duinvaaggronden is het gebied Zeesserbosch (en omstreken) en Beerzerveld, ten zuiden van de Vecht. Ten noorden van de Vecht en vooral ten noorden van de oude Hessenweg, zijn langgerekte stuifzandcomplexen ontstaan. Deze onvruchtbare zandgebieden zijn uitsluitend geschikt voor bosbouw. Verder noordwaarts bestaat de bodem uit podzolgronden, uitgespoelde zandgronden die slechts na intensieve bemesting bruikbaar zijn voor akkerbouw. Deze grondsoort komt ook in het zuidelijke deel van de gemeente voor. Langs Vecht en Regge zijn door eeuwenlange bemesting van hoger gelegen zandgronden enkeerdgronden ontstaan. De aanwezigheid van deze gronden duidt op oude nederzettingen. Tussen de oude Hessenweg en de Vecht, ten oosten van Ommen, en in het zuiden en zuidoosten van de gemeente zijn door oude beken lemige, fijn-zandige gronden afgezet. Deze beekeerdgronden zijn tamelijk vruchtbaar, maar ook vrij nat. Tot slot komen in de gemeente Ommen in het noorden en zuiden veengronden voor. Het zuidelijke deel van de gemeente heeft kleine stukken broekveen en veenmosveen. Het noordelijke deel wordt gekenmerkt door een uitgestrekt hoogveengebied, deels gemengd met podzolgronden.

Het landschap van de gemeente Ommen heeft sinds het midden van de vorige eeuw, door ontginningen van de woeste gronden, grote veranderingen ondergaan. Omstreeks 1850 is het esdorpenlandschap het meest voorkomende landschapstype. Kenmerkend zijn de essen of enken, de hoger gelegen veldgronden, de marsen (hooi- en weilanden in de stroomdalen) en de in brinkdorpen geconcentreerde agrarische

bebouwing. Het oorspronkelijke beeld van dit landschap werd in belangrijke mate bepaald door de heidevelden. Door ontginningen op grote schaal is dit beeld ingrijpend gewijzigd en is dit landschap thans te omschrijven als een deels open, deels gesloten coulissenlandschap afgewisseld met stukjes bos. Duidelijke voorbeelden van dit landschapstype kunnen worden aangetroffen rond Arriën, Stegeren, Beerze, Junne, Besthmen, Giethmen, Archem, Lemele, Vilsteren en Varsen. Het tweede landschapstype in de gemeente Ommen, het veenontginningslandschap, is door ontginning van het hoogveen in het noordelijke en oostelijke deel van de gemeente ontstaan. Het grootschalige veenontginningslandschap is in vergelijking met het esdorpenlandschap van jonge datum. De ontginning vond plaats vanuit wijken en kanalen, die voor dit landschap typerende elementen zijn. Het nederzettingspatroon wordt gevormd door een lintachtige bebouwing langs wegen of kanalen. Het landschap is overwegend arm aan bomen en visueel open. Dit landschapstype komt voor in de omgeving van Stegerveld, Beerzerveld en de Arriërdriehoek. Het derde landschapstype, het heideontginningslandschap, wordt aangetroffen in het Ommerveld, Arriërveld, Beerzerveld en ten noorden en oosten van Lemelerveld. Oorspronkelijk maakten de heidevelden deel uit van het esdorpenlandschap. Sinds de tweede helft van de vorige eeuw zijn ze op grote schaal ontgonnen. Het betreft hier veela rationeel opgezette landbouwgebieden met een strak verkavelingspatroon en verspreide bebouwing. Ook deze gebieden worden gekenmerkt door grootschaligheid. Delen van de heidevelden zijn door de geringe landbouwkundige waarde van de grond bebost. Als voorbeeld hiervan is te noemen het bosgebied ten noorden van de Hessenweg en delen van het Eerderveld en de Lemelerberg. Ondanks de vaak eenzijdig op houtproductie gerichte opzet zijn deze bossen voor de recreatie van grote waarde.

2.3. *Bodembeheer en ontginningen*
(kaart 3)
Het grondgebied van de huidige gemeente Ommen was ten noorden van Vecht opgedeeld in vier marken: Varssen (tot 1846), Ommen (1863), Arriën (1853) en Stegeren (onbekend). Bij gebrek aan natuurlijke scheidingen waren de grenzen in dit vrijwel lege gebied als rechte lijnen getrokken. Het oude verbrokkelde gebied ten zuiden van de Vecht, dat ongeveer dezelfde oppervlakte beslaat als het noordelijke deel, bestond uit tien marken: Vilsteren (onbekend), Giethmen (1849), Besthmen (1853), Zeesse(onbekend), Archem (1856), Junne (1846), Eerde (onbekend), Beerze (1848), Lemele (1844) en Dalmsholte (onbekend). Laatstgenoemde marke is lange tijd woest gebleven en werd dus nauwelijks gebruikt. De markegronden waren het eigendom van de zeven aangrenzende marken. De marken ten zuiden van de Vecht hadden grillige begrenzingen die meestal natuurlijke scheidingen in het landschap volgden. De Ommer markergronden waren voor een groot deel woest. Ze dienden de ingezetenen hoofdzakelijk voor het hoeden van schapen en het steken

van plaggen. De vroege opheffing van de marken, rond 1850, duidt op een grote druk om de woeste gronden te ontginnen. Slechts weinig boeren in Ambt-Ommen hadden eigen akkers, velen pachtten hun gronden van de in het Ambt wonende grootgrondbezitters of van de kleine, in Stad-Ommen wonende, landeigenaars. Verschillende boeren in het Ambt bezaten gedurende de eerste helft van de vorige eeuw uitgestrekte heidevelden. Als leden van de marken waren zij langzamerhand in het bezit gekomen van deze velden. Bij de stijging van de grondprijs omstreeks 1850 zijn veel grote landeigenaars er toe overgegaan hun heidevelden te verkopen. In Ambt-Ommen waren de havezaten Arendshorst (Varne), Eerde en Oosterveen (Junne) - met bijzondere gebruiksrechten van de markegronden - en de heer van Vilsteren, die de gehele marke in zijn bezit had, de belangrijkste grootgrondbezitters. De stad Ommen oefende het eigendomsrecht uit en bestuurde de Ommermarke. Deze marke werd als laatste in 1863 opgeheven. De meeste gronden gingen in eigendom over naar de stad die er in 1868 reeds 183 bunder van verkocht. Ook het Burgerrecht, het recht voor de ingezetenen om gebruik te maken van de gemeenschappelijke gronden, werd in 1863 afgeschaft. Als schadeloosstelling kregen de ingezetenen elk 2,5 bunder woeste grond, terwijl ingezetenen van de marken in het Ambt vaak met 1,5 bunder genoegen moesten nemen. De ontginningen van de zandgronden vonden plaats in de periode 1850-1940, aanvankelijk vooral ten behoeve van bosbouw, later (met de invoering van kunstmest) voornamelijk voor de landbouw. De ontginningen van de veengronden rond Ommen waren al in de eerste helft van de vorige eeuw begonnen (Ommerschans), maar kwamen ook in de eerste decennia van deze eeuw nog voor (Beerzerveld, Witharen).

2.4. Waterbeheersing

Door het reliëfrijke karakter van het grondgebied heeft de waterbeheersing in de gemeente Ommen van oudsher veel problemen opgeleverd. De hoger gelegen zandgronden waren door het lage grondwaterpeil meestal ongeschikt voor landbouw, terwijl de vruchtbare laaggelegen gronden langs de Vecht (waaronder ook het stadje Ommen) en de Regge vaak te kampen hadden met wateroverlast. Door de grootschalige veenontginningen stroomopwaarts van de Vecht werd het waterpeil van de rivier steeds onregelmatiger, aangezien de matigende invloed van het veen verloren ging. Hierdoor ondervonden de gebieden langs de rivieren veel wateroverlast, zodat in het eerste decennium van deze eeuw, om een snellere doorstroming te bevorderen, de lengte van de Vecht van de rijksgrens tot aan Dalfsen met 32 km werd bekort door bochtafsnijdingen. Door deze 69 bochtafsnijdingen werd een toename van het verhang bewerkstelligd en een daling van de zomerstand van ± 70 cm. Nu kwamen er echter klachten over een te lage grondwaterstand langs de rivier. Daarom zijn in de periode 1906-1914 stuwen gebouwd te Hardenberg, Mariënberg, Junne, Vilsteren en Vechterweerd. De reeds bestaande oude stuwen te Haandrik en Ane werden door nieuwe vervangen. In 1931 werd begonnen met nieuwe

verbeteringswerken ter bestrijding van de overstromingen van het Vechtdal. Door allerlei oorzaken werd het plan pas in 1957 gerealiseerd. Om het Vechtdal te behoeden voor extreem grote wintervloeden is in 1979 begonnen met het verhogen van de dijken langs de Benedenvecht.

Ook het Reggedal had van oudsher veel last van het buiten de oevers treden van de Regge. Een eerste verbetering in deze situatie was het gereedkomen van de Overijsselse Kanalen in de jaren vijftig van de vorige eeuw waardoor de Regge aanzienlijk minder water te verwerken kreeg. De oprichting van het waterschap De Regge in 1884 leidde aanvankelijk niet tot de uitvoering van de reeds lange tijd noodzakelijk geachte verbeteringswerken. Dat gebeurde pas na de subsidiewet van 1892. Naar aanleiding van deze wet werd de rivier tussen 1894 en 1913 gekanaliseerd ter voorkoming van overstromingen in de zomermaanden. In de daaropvolgende decennia werd de Regge ontlast door het graven en verbreden van enkele afwateringskanalen.

Het derde belangrijke afwateringskanaal in de gemeente is het Ommerkanaal. Dit kanaal is in de jaren zestig van de vorige eeuw aangelegd voor zowel de scheepvaart als voor de afwatering. In deze eeuw heeft het kanaal alleen nog betekenis als afvoerkanaal. Eén stroomduiker onder de weg naar Hardenberg dient voor de waterlozing door naar de Vecht. Omstreeks 1927 werd het Ommerkanaal verruimd volgens de afwateringsnorm van die tijd.

In de jaren 1961-1966 vonden opnieuw verbeteringen plaats van de afwateringsfunctie. De afvoermogelijkheid werd opnieuw vergroot door verbreding van het kanaal en verlaging van het waterpeil. Hierdoor konden de grondwaterstanden in een circa 5.000 ha groot gebied worden verlaagd. In het kader van verdere verbeteringswerken werd het kanaal in 1964 voor de scheepvaart gesloten en kreeg het een nieuwe uitmonding in de Vecht benedenstrooms van Ommen.

Tot slot heeft ook het Overijsselse Kanaal, het deel Zwolle-Vroomshoop, in het zuiden van de gemeente Ommen thans een belangrijke afwateringsfunctie. Deze functie is vooral na de Tweede Wereldoorlog van belang geworden door de sluiting van het kanaal voor de scheepvaart waardoor het waterpeil ten behoeve van de afwatering kon worden verlaagd. De andere tak van het Overijsselse Kanaal, Almelo-De Haandrik, in het oosten van de gemeente, wordt nog voor de scheepvaart gebruikt en heeft dan ook een minder belangrijke afwateringsfunctie. Voor de afwatering van het oostelijke deel van Ommen zijn vooral het Nieuwe Stroomkanaal en het Mariënberg-Vechtkanaal van belang.

In 1930 viel het grondgebied van de gemeente Ommen onder de volgende waterschappen: Het Beerzerveld, Beoosten het Ommerkanaal, De Noorder Vechtdijken, Het Ommerveld en De Regge. Grote delen van de gemeente behoorden niet tot een waterschap. In 1957 vond een concentratie van de waterschappen plaats en werd

het gehele grondgebied van de gemeente onderverdeeld in de waterschappen: Het Ommerkanaal, De Bovenvecht, Bezuiden de Vecht, Regge en Dinkel en Salland.

3 Infrastructuur

(kaart 4)

3.1. Waterwegen

De Vecht is voor de scheepvaart van groot belang geweest omdat de rivier de natuurlijke en kortste verbinding was met Duitsland en de Zuiderzee. De scheepvaart op deze rivier had echter veel te lijden van de wisselende waterstanden waardoor de rivier een groot deel van het jaar niet of nauwelijks bevaarbaar was. Speciaal voor de Vecht en de Regge zijn daarom platte schepen, zompen, gebouwd. Bij lage waterstand zakte een vloot zompen gezamenlijk de Vecht of de Regge af, tot men ergens vastraakte. Dan werd door de schippers een dam opgeworpen, waar zij wachtten tot het water voldoende was opgestuwd. Vervolgens werd de dam doorgestoken en zakten de zompen verder de rivier af. Deze situatie bleef lange tijd een groot probleem. Door het aanleggen van stuwen in de Vecht in de tweede helft van de vorige eeuw en in het eerste decennium van deze eeuw werden de problemen voor de scheepvaart alleen maar groter. Door deze stuwen kwam het dikwijls voor dat de rivier in de zomermaanden stroomafwaarts nagenoeg droog kwam te staan. Bovendien konden de schepen bij laag water niet van of aan de wal bij Ommen komen. Bij de stuwen te Haandrik, Ane, Vechterweerd en Vilsteren zijn in de eerste decennia van deze eeuw nog sluizen gebouwd, maar de schepen konden de andere stuwen niet passeren. De scheepvaart over de Vecht had rond de eeuwwisseling nog hooguit een locale betekenis. De Burggraven was vroeger een deel van de Vecht, dat tot 1901 als haven diende. Deze natuurlijke haven was een restant van de steeds wisselende

loop van de Vecht door de eeuwen heen, waardoor kolken, gaten en meanderarmen ontstonden. In deze oude loop van de rivier werden de schepen "geborgen", vandaar de naam Borggraven of Burggraven. Door het rechttrekken van de Vecht in het eerste decennium van deze eeuw kwam de haven geïsoleerd te liggen en werd, samen met andere armen, kolken en gaten, gedempt. Thans is de Vecht benedenstrooms van Mariënberg alleen nog bevaarbaar voor kleinere vaartuigen met een laadvermogen tot 300 ton.

Ook de in de eerste decennia van de negentiende eeuw gegraven Dedemsvaart, die langs de grenzen van Stad en Ambt-Ommen liep, heeft een belangrijke rol gespeeld voor de scheepvaart in de gemeente Ommen. Door het graven van een waterweg van Ommen naar de Dedemsvaart wilde de Raad van de stad Ommen de ontginning van de woeste veengebieden bevorderen. Het eerste plan voor het graven van een waterweg dateert reeds van 1824. In 1839 werd door de Maatschappij van Weldadigheid met graven begonnen, maar het kanaal kwam slechts gedeeltelijk gereed. In 1865 werd besloten een nieuw kanaal te graven, het Ommerkanaal, dat in 1866 werd voltooid. Het kanaal zou voldoen aan de behoefte aan een waterlozing van de Dedemsvaart op de Vecht en in combinatie daarmee aan het verlangen van de stad Ommen naar een nieuwe scheepvaartverbinding. Ondanks verbredingen van het kanaal in 1890 en 1895 voldeed het steeds minder aan de eisen van de scheepvaart en in deze eeuw had het alleen nog als afwateringskanaal enige betekenis.

Het Ommerkanaal is in 1964 definitief voor de scheepvaart gesloten.

De scheepvaart over de Regge is voor de gemeente Ommen nooit van groot belang geweest. Geen van de nederzettingen langs de Regge in de gemeente Ommen zijn voor schepen goed bereikbaar geweest. De geschiedenis van de Regge-scheepvaart komt nauw overeen met die van de Vecht-scheepvaart, ook al was de Vecht van veel meer belang. Na de Tweede Wereldoorlog is de Regge voor de scheepvaart gesloten.

3.2. Wegen

Door de aanwezigheid van een belangrijke rivier heeft het vervoer over land lange tijd een ondergeschikte rol gespeeld. De eerste brug over de Vecht bij Ommen werd in 1492 aangelegd. De houten ophaalbrug werd meerdere malen vernield en herbouwd en in 1936 vervangen door een vaste brug die de groeiende verkeersstroom beter kon verwerken. In 1969 is men begonnen met de bouw van een nieuwe brug, iets verder stroomopwaarts. De oude brug die langs het gemeentehuis liep is toen afgebroken.

In het begin van de vorige eeuw verkeerden de wegen in de gemeente Ommen in slechte staat. In 1833 werd begonnen met de aanleg van de weg Ommen-Den Ham. Van 1839 tot 1841 volgden de wegen Zwolle-Ommen (over Rechteren en Vilsteren), Ommen-Hardenberg en Ommen-Goor. De weg van Zwolle naar Ommen werd voor een groot deel verhard met materiaal uit de afgebroken havezate Arendshorst. Door de gemeente Stad-Ommen werd in 1854

en 1855 een weg van Ommen via de Ommerschans naar Balkbrug aangelegd met subsidie van de Maatschappij van Weldadigheid. Zo lag Ommen omstreeks het midden van de vorige eeuw op een kruispunt van wegen, wat onder andere leidde tot het oprichten van enkele diligence- en wagendiensten. In de laatste decennia van de negentiende eeuw werd begonnen met de aanleg of verharding van de meeste locale wegen. De verharding van de wegen in de twee Ommer gemeenten duurde voort tot in deze eeuw. De in verval geraakte Hessenweg - een in de middeleeuwen zeer belangrijke handelsweg van Zwolle naar Duitsland die enkele kilometers ten noorden van Ommen lag - werd in 1905 voor een deel. De huidige provinciale weg Zwolle-Emmen is voor een groot deel aangelegd op deze oude Hessenweg, maar heeft bij Ommen een knik naar het zuiden gekregen en doet in tegenstelling tot de oude route nu wel Ommen aan. Na de Tweede Wereldoorlog is het gedeelte Ommen-Arriën naar het zuiden verschoven om zo het doorgaande verkeer langs Ommen te leiden. Als een van de laatste buurschappen werd Dalmsholte in 1926 uit zijn isolement verlost door verharding van de zandweg die deze buurschap met de grote weg te Nieuwebrug verbond. In 1939 kocht de gemeente Ommen de in 1935 gesloten spoorlijn Ommen-Lemelerveld om op dat traject een autoweg aan te leggen. Deze weg, van Ommen via Lemelerveld naar Raalte, is in de Tweede Wereldoorlog gerealiseerd.

3.3. Spoorwegen

In de laatste decennia van de negentiende eeuw werden meerdere projecten aangeboden voor de aanleg van een spoorlijn van Almelo via Ommen naar Meppel of Hoogeveen. De bloei van de Dedemsvaartsche Stoomtram Maatschappij (1895-1936) werkte aanvankelijk belemmerend voor de aanleg van een concurrerende spoorlijn van Zwolle via Dalfsen, Ommen en Hardenberg naar Coevorden. Toch is deze lijn, de Noord-Ooster-Lokaalspoorweg-Maatschappij (N.O.L.S.), omstreeks de eeuwwisseling aangelegd. Op 15 januari 1903 werd de lijn Zwolle-Ommen (met een halte te Vilsteren) geopend en op 1 februari 1905 de verbinding Ommen-Hardenberg. Het station (vroeger met watertoren) is een vergrote uitvoering van die te Dalfsen en is in 1902 gebouwd. Het station te Vilsteren is ook in 1902 gebouwd, maar is inmiddels afgebroken. In 1898 werd een genootschap opgericht tot aanleg en exploitatie van een spoorlijn tussen Deventer en Ommen, de Overijsselse Lokaalspoorwegmaatschappij Deventer-Ommen (O.L.D.O.). Deze lijn (met een station te Lemelerveld) werd in 1910 geopend, maar moest vijfentwintig jaar later door het geringe vervoersaanbod worden gesloten.

4 Nederzettingen

(kaarten 5 en 6)

4.1. Kernen

De nederzetting Ommen is rond 1100 ontstaan nabij een doorwaadbare plaats in de Vecht. De Bisschop van Utrecht stichtte bij deze plek een veerstal om zo tolgelden te heffen. Hieromheen ontstond een kleine nederzetting, die niet alleen financieel belangrijk was voor de bisschop, maar ook strategisch, in verband met de vijandige Drenten. Vanwege de strategische ligging werd Ommen in 1248 stadsrecht verleend door Bisschop Otto III. Enkele jaren later werd de stad ommuurd. Behoorden de bewoners aanvankelijk tot de landbouwende stand, al spoedig vestigden zich hier neringdoenden en allerlei kooplieden. Een stimulans voor de handel was de betrokkenheid van Ommen bij de Hanzegemeenschap in de dertiende eeuw. De brug die in 1492 werd gebouwd is van belang geweest voor de verdere ontwikkeling van Ommen. In de vijftiende eeuw ontstond de zo kenmerkende ronde vorm van het stadje. De stadsmuur (met gracht) bevond zich langs de noordzijde van de Markt, de Bermerstraat, de *Gasthuisstraat, Achter de Geuren*, de Walstraat, en de Burggraven. De toegangswegen van de stad waren voorzien van drie poorten, de Brugge- of Vechtpoort, de Varsenerpoort en de Arriërpoort. In 1517 werd Ommen door een brand bijna geheel verwoest. Bisschop Philips van Bourgondië besloot toen de muren en de poorten te slopen. De belangrijkste middelen voor het bestaan in de late middeleeuwen waren: de aanwezigheid van troepen bij de Ommerschans, de bruggetol, de visserij en landbouw en ook de scheepvaart. Vooral het vervoer

van Bentheimer zandsteen via de Vecht was lange tijd belangrijk. In de vorige eeuw ging de Vechtscheepvaart snel achteruit. In 1815 werden nog 5.400 lasten verscheept bij Nordhorn, in 1860 was het aantal verscheepte lasten afgenomen tot 1.198.

Ondanks het grote belang van de Vechtscheepvaart in de middeleeuwen is Ommen nooit uitgegroeid tot een rijke of machtige nederzetting zoals Deventer of Kampen. De omvang van het stadje is dan ook tot de Tweede Wereldoorlog vrij klein gebleven. Rond 1850 bleek nog steeds geen grote behoefte te bestaan tot uitbreiding van de stad, bij de Bouwstraat en Achter de Geuren (delen van de huidige Julianastraat en Tuinstraat) lag nog grond braak. In de eerste helft van de negentiende eeuw was er wel sprake van enige bebouwing buiten de stad, langs de uitvalswegen. Ook aan de zuidzijde van de Vecht (Voorbrug) was al vroeg sprake van bebouwing. In de achttiende eeuw ontstond een pleintje met huizen eromheen en nam de bebouwing iets toe. Grote veranderingen in het uiterlijk van Ommen hebben zich in de periode 1850-1940 niet voorgedaan. Reden hiervoor is het ontbreken van een sterke bevolkingsgroei als gevolg van de afnemende Vechtscheepvaart en het vrijwel ontbreken van industrie. Bovendien leverde het platteland in genoemde periode betere bestaansmogelijkheden door de ontginningen van de woeste gronden. Rond de eeuwisseling vond toch nog een bescheiden uitbreiding van Ommen plaats, met name langs de uitvalswegen (de huidige Varsenerstraat, Schurinkstraat en Ds. A.C. van Raaltestraat), de Markt en ten noordoosten van de oude kom de oude Ommer esgronden. Ten zuiden van de Vecht zijn, vooral vanwege de nabijheid van het station grotere huizen en villa's gebouwd aan de Zeesserweg, de Schapenallee, de Stationsstraat en de Hammerweg. Aan de Schapenallee is omstreeks 1930 het complex woningen Edithhof gebouwd. Ten zuiden van het station was rond 1940 sprake van een kleine concentratie van bebouwing.

In de jaren vijftig en zestig is de bebouwing van Ommen aanzienlijk uitgebreid en ontstonden de wijken Laarakkers (ten westen van de oude dorpskom) en De Strange (op de oude enkgronden ten oosten van het oude Ommen), met daar tussenin het bedrijfsterrein De Strangen. Sinds eind jaren zeventig is de bebouwing verder naar het westen uitgebreid (de wijk Dante; eerst het noordelijke, daarna het zuidelijke deel) tot aan het Ommerkanaal. De bebouwing ten zuiden van de Vecht heeft zich na de oorlog minder sterk uitgebreid. Hoewel de structuur van de oude stad -evenals het ten zuiden van de Vecht gelegen deelgoed bewaard is gebleven, zijn na de oorlog veel oude gebouwen verloren gegaan en is ook het specifieke karakter van de pleinen het Vrijthof, de Markt en het Kerkplein verdwenen.

4.2. Buurschappen

De huidige gemeente Ommen telt thans 22 dorpen en buurschappen. Dit grote aantal nederzettingen, bijna allemaal behorend tot de vroegere gemeente Ambt-Ommen, is in twee groepen onder te verdelen:

esdorpen en ontginningsnederzettingen. Met uitzondering van Witharen, Hoogengraven, Ommerschans en Vinkenbuurt eindigen de namen van de ontginningsnederzettingen op "veld".

De meeste namen van de esdorpen worden al in de twaalfde of dertiende eeuw voor het eerst genoemd. De boerderijen werden zo gunstig mogelijk gesitueerd ten opzichte van de lage grond vlak langs de rivier, die als wei- en hooiland gebruikt kon worden, en de hoge grond wat verder af, die als bouwland kon fungeren. Uit dergelijke ontginningen ontstonden tal van nederzettingen aan de Vecht zoals Vilsteren, Varsen, Stegeren, Beerze, Arriën, Rheeze en Junne. De belangrijkste esdorpen waren de nederzettingen met een eigen kerk en/of school, of dorpen die aan een belangrijke weg lagen. Behalve de buurschappen Zeesse, Eerde en Archem hadden alle esdorpen in de gemeente Ambt-Ommen een eigen school. Voor 1940 hadden echter alleen de nederzettingen Lemele en Vilsteren een kerkgebouw. De twee laatsgenoemde esdorpjes waren dan ook rond 1850 de belangrijkste nederzettingen in het ambt. **Lemele** is van oorsprong een flankesdorp aan de voet van de Lemelerberg. De essen, waarvan de Lemeler-es de grootste was, lagen ten westen en ten noordwesten van de nederzetting. Behalve de essen had het dorpje de beschikking over de uitgestrekte heidevelden van de Lemelerberg en de hooi- en weilanden langs de Regge. Lemele heeft lange tijd geïsoleerd gelegen in een vrij ontoegankelijk gebied. Desondanks had de nederzetting een vrij behoorlijke omvang en kreeg het al in de achttiende eeuw een eigen dorpsschool. In 1863 werd Lemele, samen met Archem, een zelfstandige kerkelijke gemeente; twee jaar later werd te Lemele een kerkgebouw gesticht. Ondanks de aanwezigheid van een kerk, een school en de verharding van de weg Ommen-Hellendoorn rond 1860, bleef Lemele vrij klein van omvang. Reden hiervoor is de ontwikkeling van het Lemelerveld. Na 1945 is de bebouwing iets toegenomen; de structuur van het esdorp is echter nog duidelijk herkenbaar. In tegenstelling tot Lemele heeft **Vilsteren** altijd sterk onder invloed gestaan van de landadel. De nederzetting, die waarschijnlijk is voortgekomen uit ontginningen vanuit een bisschoppelijk hof, is vooral in de vorige eeuw iets gegroeid toen landeigenaren de ontginningen stimuleerden. Al vanaf de zeventiende eeuw was Vilsteren door de aanwezigheid van een schuurkerk het centrum voor de rooms-katholieken uit de wijde omgeving. Ondanks de aanleg van de weg Zwolle-Ommen over Vilsteren in de jaren dertig van de vorige eeuw, de aanwezigheid van een kerk (sinds 1816) en de aanleg van de spoorlijn Zwolle-Ommen in 1906 ontwikkelde ook Vilsteren zich niet tot een plattelandskern. Reden hiervoor is dat de gehele marke in handen was van één persoon, die een spontane ontwikkeling van Vilsteren belemmerde. Met de bouwinspanningen in de periode 1850-1875 kreeg Vilsteren gedeeltelijk het huidige, sterk negentiende eeuwse, mede door het landgoed bepaalde aanzien. Met

name de kerk (1897) en het huis Vilsteren (1907) domineren het dorpsbeeld.

Kenmerkend voor de periode 1850-1940 in de huidige gemeente Ommen zijn de ontginningen van de woeste gronden. De nieuwe nederzettingen die hierdoor ontstonden werden vaak genoemd naar oude veldnamen en zo ontstonden onder andere Arriërveld, Beerzerveld, Lemelerveld, Ommerveld en Stegerveld. Deze jonge nederzettingen zijn duidelijk herkenbaar aan het open landschappelijke karakter. **Lemelerveld** is een streekontginningsdorp dat na 1850 is ontstaan en evenals Arriërveld en Beerzerveld de oude nederzetting in grootte is voorbij gestreefd. Al voor 1900 had Lemelerveld meer inwoners dan Lemele. Bovendien was hier al vrij vroeg sprake van industrie en werden in de laatste decennia van de vorige eeuw enkele scholen gebouwd en twee kerken gesticht. Evenals Beerzerveld is Lemelerveld ontstaan langs één van de Overijsselse Kanalen, wat gunstig was voor de ontginning (door de goede afwatering) en voor de industrie (in verband met vervoer). Thans is Lemelerveld, dat voor een deel onder de gemeenten Raalte en Dalfsen valt, uitgegroeid tot de enige plattelandskern met een redelijk groot verzorgingsgebied binnen de gemeente Ommen. Ook **Ommerschans** hoort tot de categorie ontginningsnederzettingen. De door Johannes van den Bosch in 1818 opgerichte Maatschappij van Weldadigheid nam een jaar later de verlaten schans van het Rijk over. Deze schans (waarvan thans niet veel meer over is dan de omgrachting ten oosten van de weg naar Balkbrug) was in 1628 op last van de Staten-Generaal aangelegd ter bescherming van de noordelijke provincies. De Ommerschans werd door de Maatschappij aangekocht vanwege de geïsoleerde ligging; het betrof hier een dwangkolonie (al gauw vestigden zich hier ook "vrije" kolonisten) die goed bewaakt moest worden. In 1820 was de bouw voltooid van een groot kazerne-achtig complex met daaromheen ruim 20 boerderijen en werd begonnen met ontginning van de woeste gronden, voornamelijk ten behoeve van de akkerbouw. Aan het eind van de vorige eeuw verkocht het Rijk, dat in 1843 de kolonie had overgenomen, de landerijen aan particulieren. Verreweg het grootste deel van de kolonie viel sinds de grenswijziging met Avereest in 1837 buiten de gemeente (Ambt-Ommen). Thans herinnert in het noordelijke deel van de gemeente Ommen het patroon van verkaveling, wegen en waterwegen nog aan de oude kolonie. Na 1945 is vrijwel alle akkerland omgezet in grasland.

In tegenstelling tot Stad-Ommen, waar geen havezaten en buitenplaatsen voorkwamen, werd in Ambt-Ommen in 1841 melding gemaakt van vijf havezaten (Arendshorst, Oosterveen (Junne), 't Laer, Beerse en Eerde) en twee buitenplaatsen (Vilsteren en Archem). Het oude huis Vilsteren is in 1908 afgebroken en vervangen door het huidige huis. Thans is hierin een internationale school gevestigd. Het oude huis Archem is in 1925 afgebroken en vervangen door het huidige huis. De havezate

Arendshorst ten westen van Ommen is in 1837 afgebroken. Aan dit huis herinnert thans nog een gelijknamige boerderij. De havezate Oosterveen of Junne is in 1759 ontstaan toen het recht van verschrijving van het Oosterveen te Nieuwleusen verlegd werd op het erve Hoyers te Junne en later op het erve Nijenhuis. Dit huis is in 1862 afgebroken. De havezate 't Laer dateert uit het eind van de zeventiende eeuw, maar heeft zijn definitieve aanzien gekregen in het midden van de vorige eeuw. In 1932 werd het huis met de daartoe behorende bossen en bijgebouwen door de gemeente Ommen aangekocht. Het werd in 1978 verhuurd aan de Stichting Bijzondere Cursussen. De havezate Beerze is in 1848 afgebroken. Omstreeks 1928 zijn de grachten gedempt en is een huis verschenen op de plaats van het voormalige bouwhuis. De lange lanen in het veld herinneren nog aan de oude havezate. De havezate Eerde, ten oosten van de Regge, is in 1715 gebouwd op de plaats van een oud kasteel. Sinds 1934 is in dit huis een internationale school gevestigd.

5 Bevolking

5.1. Loop van de bevolking
(tabel 1)

De bevolkingsgroei van de gemeente Ommen (Ambt en Stad samen) verdienen enkele perioden na 1850 nadere toelichting. Opmerkelijke is dat de bevolking tussen 1850 en 1860 met 63% toeneemt. Deze sterke bevolkingsgroei kan voor een groot deel verklaard worden door de grootscheepse ontginningen die rond 1850 een aanvang nemen en de bestaansmogelijkheden vergroten. In de daarop volgende decennia neemt het aantal inwoners slechts in zeer geringe mate toe om aan het eind van de vorige eeuw zelfs af te nemen. Deze afname is het gevolg van de landbouwcrisis in deze periode. Na de eeuwwisseling neemt de bevolking weer langzaam toe en van 1920 tot 1940 iets sneller, mede als gevolg van een verbeterde situatie in de landbouw. Na de oorlog groeit de gemeente Ommen naar ruim 17.000 inwoners. De snelle na-oorlogse groei van de bevolking is mede veroorzaakt door het forensisme, sinds eind jaren vijftig. Door de mooie woonomgeving raakt de gemeente Ommen erg in trek als forensengemeente. Een groot deel van de Ommer bevolking is thans werkzaam buiten de (woon)gemeente, met name in Zwolle.

5.2. Ruimtelijke spreiding
(tabellen 2, 3 en 4)

Omstreeks het midden van de negentiende eeuw was Stad-Ommen wat de bevolking betreft, het zwaartepunt in de twee Ommer gemeenten. Stad-Ommen (Ommen, Ommerschans en het gehucht Oude-Haar) telt omstreeks 1840 circa 2.600 inwoners (tabel 2), waarvan zo'n 1.600 woonachtig zijn in de stad. Van de overige duizend

inwoners behoren ruim 900 tot de kolonie Ommerschans, dat rond 1840 nog in zijn geheel tot Stad-Ommen wordt gerekend. Opmerkelijk is dat in Ambt-Ommen rond 1850 geen sprake is van een grote concentratie van bevolking; bijna alle buurschappen of esdorpen schommelen qua inwonertal tussen de 150 en 250. Lemele is met 295 inwoners in 1849 de grootste nederzetting. Na 1850 verandert de ruimtelijke spreiding van de bevolking door ontginning van de woeste gronden en ontstaan nieuwe nederzettingen zoals Beerzerveld en Lemelerveld. Ook de verspreide bebouwing neemt na 1850 sterk toe. Omstreeks 1940 waren er in de gemeente Ommen drie bevolkingsconcentraties: Ommen, Lemelerveld en Beerzerveld. Deze situatie blijkt in 1987 weinig veranderd. Het enige verschil is de grote groei van Ommen: bijna de helft van de totale bevolking in de gemeente woont thans in dit stadje. In genoemd jaar telde het centrum 1.052 inwoners, Ommeres 2.770, Laarakkers 1.598, Dante 3.010, het industrieterrein 70 en Ommen ten zuiden van de Vecht 898.

6 Middelen van bestaan

6.1. Landbouw

De landbouw is lange tijd de belangrijkste bestaansbron geweest voor de bevolking in de gemeente Ommen. Omstreeks het midden van de vorige eeuw bestond de bevolking van Ambt-Ommen bijna geheel uit (keuter)boeren, terwijl de landbouw ook in Stad-Ommen van veel betekenis was. Het gemengd bedrijf domineerde rond 1850, waarbij de veeteelt in dienst stond van de akkerbouw (vooral rogge en boekweit). Omstreeks 1880 werd dit anders. Door de lage graanprijzen werd de boer genoodzaakt ook andere producten op de merkt te brengen, met name zuivelproducten. Gevolg daarvan was dat de landbouw in dienst werd gesteld van de veeteelt, wat onder andere leidde tot het instellen van een boter- en eiermarkt op het Kerkplein te Ommen in 1888 en tot de bouw van enkele zuivelfabrieken. De boter- en eiermarkt is in 1907 overdekt en in 1946 afgebroken als gevolg van de bouw van een eierhal. De overgang van akkerbouw naar veeteelt blijkt ook duidelijk uit de groei van de veestapel in de periode 1850-1940. In het gemeenteverslag van Ambt-Ommen over het jaar 1852 wordt melding gemaakt van 498 schapen, 157 varkens en ruim 600 runderen. In 1882 is het aantal schapen, varkens en runderen gestegen naar respectievelijk 1.218, 296 en ± 1.900, terwijl dit in 1922 respectievelijk 1.500, 6.000 en 8.000 blijken te zijn. Opmerkelijk is ook het toenemende belang van het pluimvee: van 3.800 stuks in 1882 naar ruim 20.000 in 1922. In de gemeente Stad-Ommen blijkt dezelfde ontwikkeling te hebben plaatsgevonden. In de periode

1851-1921 steeg het aantal runderen van 600 naar 1.300 en het aantal varkens van 166 naar 747. Het aantal schapen daalde echter van 525 in 1851 naar 180 in 1921. Ook de pluimveehouderij was in Stad-Ommen van minder groot belang, van 1880 tot 1920 waren er in de gemeente zo'n 1.000 hoenders. In 1929 telde de gemeente Ommen 29.500 varkens, 1.000 schapen en circa 9.000 stuks rundvee. Hieruit blijkt dat in de jaren twintig van deze eeuw de schapenhouderij afnam, wat ook leidde tot een teruggang van de wolhandel. Het spreekt voor zich dat de sterke uitbreiding van de veestapel in de twee Ommer gemeenten gepaard is gegaan met ontginningsactiviteiten. De ontginningen van de woeste gronden in de periode 1850-1940 zijn van groot belang geweest voor de twee Ommer gemeenten. Waren de veenontginningen rond 1830 al in volle gang, de ontginningen van de zandgronden ten behoeve van landbouwgronden begon pas na 1890, toen de kunstmest zijn intrede deed. Vóór die tijd waren echter al grote stukken zandgronden ontgonnen, voornamelijk ten behoeve van de bosbouw, terwijl de veengronden voor de landbouw werden gebruikt. Zo hadden de grootgrondbezitters Van der Wijck, Helmich en Van Pallandt reeds in de jaren 1826-1840 grote boscomplexen aangelegd, vanwege de wetsbepaling dat de grondbelasting voor woeste gronden die met bos zijn beplant aanzienlijk lager is. De aanleg van bos had (behalve fiscale redenen) twee doelen: ten eerste (tot ±1850) om de stuifzanden aan weerszijden van de Vecht in te dammen, ten tweede voor de productie van hout. Telde de twee Ommer gemeenten 522 ha bos in 1832 (en 16.062 ha heide en veen), in 1938 was het bosareaal bijna verzesvoudigd (3.717 ha). Vooral (fiscale) stimulansen van het Rijk waren debet aan deze ontwikkeling. In deze eeuw werden de ontgonnen woeste gronden steeds meer gebruikt voor de landbouw. In 1922 werd in Ambt-Ommen 110 ha grond ontgonnen tot bouwland en 40 ha tot weiland, in Stad-Ommen waren dit in de periode 1910-1921 respectievelijk 760 en 550 ha. In 1929 werd in de gemeente Ommen 96 ha ontgonnen, waarvan 8 ha als bos werd gebruikt, 48 ha als bouwland en 40 ha als weiland. De rijksoverheid had in de crisisjaren een belangrijke rol in de ontginningen, vanwege werkverschaffingsprojecten bij onder andere Witharen. De voortdurende vergroting van het areaal bouw- en weilanden had, door de veelal onsystematische wijze van ontginning, vele kleine bedrijven voortgebracht met vaak zeer verspreid gelegen gronden. In de jaren veertig van deze eeuw is daarom begonnen met ruilverkavelingen die het eerst in Arriën zijn doorgevoerd. De stijging van het aantal landbouwbedrijven in de gemeente(n) Ommen in deze eeuw was zeer aanzienlijk. In 1910 waren er 729 landbouwbedrijven groter dan 1 ha, in 1930 waren dit er 1.024 en in 1947 1.188. Ongeveer de helft van deze bedrijven was kleiner dan 5 ha. In 1986 bedroeg de oppervlakte bos in de gemeente 4.181 ha, gelijk aan 22,2% van de totale oppervlakte van het grondgebied. De oppervlakte landbouwgronden bedroeg in genoemd jaar 12.310 ha, ofwel 65,36% van het grondgebied. Ongeveer twee

derde hiervan bestond uit grasland. In 1930 was 67,5% van de beroepsbevolking in de gemeente Ommen werkzaam in de landbouw, in 1983 was dit ruim 41%.

6.2. Ambacht, industrie en diensten

De niet-agrarische werkgelegenheid in de gemeente Ommen heeft in de periode 1850-1940 geen rol van betekenis gespeeld. In de stad waren in 1851 minder dan 100 personen geheel of gedeeltelijk werkzaam in de ambachten. Fabrieken kwamen in Stad en Ambt-Ommen rond 1850 niet voor. Wel waren er in de gemeente in de periode 1850-1940 meerdere molens, waarvan er enkele bewaard zijn gebleven. Hiervan is de molen aan de Zwolseweg bij Ommen uit 1806 de oudste. De zaag- en korenmolen bij De Oord, direct ten oosten van Ommen, is oorspronkelijk afkomstig uit de Zaanstreek. De molen is vandaar overgebracht naar Deventer en kwam in 1824 op de huidige plaats. Op de plaats van de vroegere molenkolk is later een tolhuisje herbouwd. In beide gebouwen bevindt zich de Oudheidkamer. De molen De Lelie, ten noorden van de oude kom aan het Molenpad, is in 1846 gebouwd. In 1971 is de molen aangekocht door de gemeente, die het weer in de oude staat terugbracht. Van de vele molens die vroeger in het Ambt voorkwamen, zijn er twee bewaard gebleven. De molen te Vilsteren is in 1858 gebouwd, de molen te Besthmen in 1862. Van laatstgenoemde molen aan de Hammerweg is slechts de stomp bewaard gebleven.

Omstreeks 1855 verschijnt aan de voet van de Lemelerberg een steenfabriek, ten behoeve van de nieuwe nederzetting Lemelerveld. In 1860 wordt te Lemelerveld een beetwortelsuikerfabriek opgericht die van grote betekenis is geweest voor deze nederzetting. De fabriek bood na het oogstseizoen gedurende enkele maanden werk aan zo'n 250 mensen. De produktie is in 1917 stopgezet, waarna in het fabriekscomplex een (thans nog aanwezige) ijzerconstructiewerkplaats werd gevestigd. Verder was er in Lemelerveld al vóór de eeuwwisseling een gasfabriek (gevestigd naast de suikerfabriek) en een stoom-roomboterfabriek (later Zuivelfabriek Statum) waar zeven mensen werkten. De zuivelfabriek is na de Tweede Wereldoorlog gesloten. Verder waren er in Ommen omstreeks 1900 een stoom-roomboterfabriek aan het Kerkplein en een stoomzaagmolen tegenover het station. De fabriek aan het Kerkplein is in 1908 opgeheven toen aan de Hammerweg een soortgelijke fabriek verscheen. Laatstgenoemde fabriek werd later het eigendom van een coöperatie en heet sindsdien De Vechtstreek. Deze fabriek is meerdere malen verbouwd en is thans nog in bedrijf.

In 1930 was in de gemeente Ommen 19,4% van de beroepsbevolking (491 personen) werkzaam in de nijverheid, vooral in bouw- en metaalnijverheid en in de sector voedings- en genotmiddelen. In 1984 was in de gemeente bijna 24 % van de beroepsbevolking (824 mensen) werkzaam in de nijverheid in bedrijven met zes of meer personen. Van dit aantal waren 371 personen werkzaam in de industrie en in bedrijven met tien of meer

werknemers. De voornaamste sectoren waren de transport- en voedingsmiddelenindustrie.

De dienstensector was wat werkgelegenheid betreft al vóór 1940 in de gemeente Ommen van groter belang dan in de omliggende plattelandsgemeenten. In 1930 was 6,1% van de beroepsbevolking in deze gemeente werkzaam buiten de nijverheid, landbouw, verkeer of handel, terwijl dit in de omliggende gemeenten 3 of 4% was. Reden voor deze afwijking is een nieuwe bron van inkomsten toerisme, dat in deze eeuw kenmerkend is voor deze gemeente met veel bos en heide (samen 25,7% van de totale oppervlakte). Door de padvinderij was de gemeente als toeristencentrum reeds enigszins bekend geworden. Belangrijk was de schenking door baron van Pallandt van de landgoederen Eerde en 't Laer aan de Theosofische Beweging "De Ster van het Oosten" (1925-1932). Hierdoor kreeg het vreemdelingenverkeer in de gemeente een grote stimulans. Het toerisme werd vooral in de jaren vijftig van groot belang voor de gemeente en leidde tot de bouw van hotels en zomerhuisjes en tot de aanleg van kampeergelegenheden en andere recreatieve voorzieningen.

In 1985 waren er in de gemeente Ommen circa 175.000 gasten met 985.800 overnachtingen. Hoeveel werkgelegenheid dit precies met zich mee bracht is niet precies te zeggen. In 1983 waren 1.211 personen (bijna 35% van de beroepsbevolking) werkzaam in de diensten, in bedrijven en instellingen met 6 of meer personen. Hiervan behoorden 491 mensen tot de sector handel, hotel- en restaurantwezen en reparatiebedrijven en 532 mensen tot de sector "overige dienstverlening".

7 Sociale en culturele voorzieningen

7.1. Kerken en begraafplaatsen
In de stad Ommen waren in de periode 1850-1940 vijf kerken. De Nederlands Hervormde Kerk aan het Kerkplein is het oudste gebouw in de kom van Ommen. De kerk is bij de brand in 1624 voor een groot deel verwoest, later herbouwd en in 1933 gerestaureerd. In 1860 werd voor de rooms-katholieke bevolking te Ommen een parochie gesticht. Een jaar later volgde de bouw van een kerk aan de Varsenerstraat. Deze was afkomstig van het in 1859 ontruimde eiland Schokland. De kerk werd in 1938 afgebroken en vervangen door de huidige kerk aan de Nering Bögelstraat die gewijd is aan de H. Birgitta. In 1836 werd de Christelijk Afgescheiden te Ommen geïnstitueerd en in 1890 volgde de bouw van een gereformeerde kerk aan de Bouwstraat. Deze is in 1932 vervangen door de huidige kerk. Aan het Molenpad, terzijde van de Hardenbergerweg, is in 1903 een Christelijk Gereformeerde Kerk gebouwd. Na opheffing van deze gemeente in 1946 wordt het gebouw als woonhuis gebruikt. De synagoge aan de Middenstraat uit 1857 is in 1951 afgebroken.

Buiten de stad Ommen telde de gemeente(n) Ommen zeven kerken. De rooms-katholieke kerk te Vilsteren uit 1816 was rond 1850 de enige kerk in Ambt-Ommen. In 1855 werd een nieuwe kerk in gebruik genomen die in 1897 vervangen werd door de huidige kerk aan de Vilsterseweg. De Nederlands Hervormde Kerk te Lemele is in 1856 gesticht en is in 1938 vervangen door de huidige kerk. Het eerste kerkgebouw, de Nederlands Hervormde Kerk, te Lemelerveld dateert uit 1880 en is meerdere malen vergroot en

verbeterd. De gereformeerde kerk (ook aan de Kerkstraat) te Lemelerveld is van oorsprong vier jaar ouder, maar is in 1940 geheel vernieuwd. De Nederlands Hervormde Kerk te Beerzerveld is in 1901 gebouwd. Aan de Koloniedijk bij Vinkenbuurt staat een klein protestants kerkje dat dateert van ±1910. Aan de Balkerweg bij Ommerschans staat een kerk uit ±1850 die zowel door rooms-katholieken als door protestanten werd gebruikt.

In Ommen zijn thans vijf begraafplaatsen. De Algemene Begraafplaats aan de Ds. A.C. van Raaltestraat is in 1828 gesticht en in 1969 gesloten. De Algemene Begraafplaats aan de Hardenbergerweg stamt uit 1924 en die aan de Zwolseweg (Laarmanshoek) uit 1970. Van de rooms-katholieke begraafplaats aan de Nering Bögelstraat en de Joodse begraafplaats aan de Ds. A.C. van Raaltestraat is de stichtingsdatum onbekend. Te Beerzerveld is in 1969 een algemene begraafplaats gesticht. Het stichtingsjaar van de Nederlands Hervormde begraafplaats te Lemele is onbekend, evenals die van de particuliere begraafplaaats te Lemelerveld en de rooms-katholieke begraafplaats te Vilsteren. Bij Vinkenbuurt, aan de Balkerweg, bevindt zich een particuliere begraafplaats, waarvan het stichtingsjaar onbekend is. Laatstgenoemde begraafplaats behoort bij het Rijksasiel Veldzicht te Balkbrug.

7.2. Scholen

In 1846 werd te Ommen een lagere school gebouwd op het Vrijthof ter vervanging van de oude school aan het Kerkplein, in 1882 werd deze vervangen door het huidige schoolgebouw. Later werd in dit gebouw een M.U.L.O. ondergebracht en met een verdieping verhoogd. Dit gebouw wordt thans gebruikt door een sociaal-culturele instelling. In 1902 is een gereformeerde school gebouwd aan de weg naar Hardenberg. In 1929 werd deze school uitgebreid en in 1954 geheel verbouwd. Verder zijn er in Ommen in de periode 1850-1940 nog gebouwd: een school van de Christelijk Afgescheiden Gemeente aan het Kerkplein en een rooms-katholieke school aan De Voormars. In eerstgenoemde school werd in 1918 een electrische centrale ondergebracht, laatstgenoemde werd in 1967 afgebroken.

Vóór 1850 waren er in Ambt-Ommen lagere scholen aanwezig te Giethmen, Stegeren, Arriën, Beerze, Lemele en Junne. Door de grootscheepse ontginningen nam het aantal lagere scholen in de periode 1850-1940 sterk toe. Zo werden in 1860 vier nieuwe scholen gebouwd te Nieuwe Brug, Lemele, Stegeren en Beerze en kreeg Beerzerveld in 1871 een openbare lagere school, Lemelerveld in 1882 en Ommerschans in 1901. In de eerste decennia van deze eeuw werden diverse christelijke scholen gesticht, zoals de gereformeerde (1907) en de Nederlands Hervormde school (1924) te Beerzerveld. Vóór 1940 hadden alle dorpen en buurschappen in de gemeente Ommen één of meerdere lagere scholen, met uitzondering van Varsen, Zeesse, Archem en Eerde. Van het vooroorlogse scholenbestand zijn meerdere gebouwen bewaard gebleven, zoals

die te Beerze (Beerzerweg) en Lemelerveld Heideparkweg).

7.3. Overige
Tussen het Vrijthof en het Kerkplein werd in 1753 een stadhuis gebouwd op de fundamenten van het in 1531 gebouwde stadhuis. In 1828 werd het gemeentehuis ondergebracht in het oude bruggehuis bij de Vechtbrug. Dit gebouw is in 1925 gemoderniseerd en in 1955 uitgebreid. In 1982 is het nieuwe gemeentehuis aan de Chevalleraustraat in gebruik genomen. Het oude gemeentehuis doet thans dienst als restaurant, V.V.V.-kantoor en museum. In 1881 werd het oude hulppostkantoor te Ommen vervangen door een postkantoor (nu winkel) aan de Kruisstraat. In 1904 kwam aan de Markt een nieuw postkantoor gereed, dat ook thans nog in gebruik is. Dit postkantoor is in 1979 verbouwd. In 1859 werd aan de huidige Ds. A.C. van Raaltestraat de kantonale gevangenis gebouwd. Na 1887 kreeg dit gebouw een andere bestemming en herbergt thans een winkel. De kazerne van de Koninklijke Marechaussee aan de Voorbrug te Ommen is in 1893 gebouwd op de plaats van een logement. In 1925 is dit gebouw opgesplitst in twee woonhuizen. Aan de Gasthuisstraat werd in 1901 het Oude Mannen- en Vrouwenhuis (later Rusthuis geheten) gebouwd. In 1939 werd dit pand geheel verbouwd. Door de stichting van een bejaardencentrum in 1958 kreeg het Rusthuis een andere bestemming. In 1918 werd in een oude school aan het Kerkplein een electrische centrale ondergebracht die enkele jaren later werd aangesloten op het net van de IJsselcentrale te Zwolle. De centrale is al vóór de oorlog afgebroken. Verder waren er in Ommen in de periode 1850-1940 nog een gerechtsgebouw aan de Markt uit 1882 en een ziekenhuisje aan de Hardenbergerweg uit 1892. Eerstgenoemd gebouw is in 1970 afgebroken, laatsgenoemde in 1937.

Aan de Junnerweg bij Junne staat een schuivenloods (nu opslagplaats) die omstreeks 1920 gebouwd is in opdracht van Rijkswaterstaat. Bij Witharen is aan de Balkerweg rond 1925 een pompstation gebouwd in opdracht van de Waterleidingsmaatschappij Overijssel. Dit gebouw is nog steeds in gebruik.

8 Ontwikkeling 1850 - 1940

Typering:
Rivieroeverstad.

Functie:
Tussen 1850 en 1940 heeft Ommen een regionale agrarische handelsfunctie, daarnaast ontwikkelen ambachten en industrie zich enigszins.

Ruimtelijke ontwikkeling:
In 1850 is de ronde, 15e eeuwse, vorm van Ommen nog volledig in tact. Kenmerkend voor het stadje is de vrij dichte bebouwingsstructuur. Buiten deze kern is enige bebouwing aanwezig langs de uitvalswegen en direct ten zuiden van de Vecht.
In 1866 kwam het Ommerkanaal, een verbinding tussen de Dedemsvaart en de Vecht, gereed. Het kanaal heeft tot de Tweede Wereldoorlog geen bebouwingsontwikkeling tot gevolg gehad.
Rond 1900 ontstonden ten noordoosten van de oude kern en rond de in het zuidwesten aan de stad grenzende Markt bebouwingsconcentraties.
Gedurende de periode 1850-1940 neemt de bebouwing langs de uitvalswegen langzaam toe. In de kern vond nauwelijks verdichting plaats, wel werden veel panden vervangen.

Ten zuiden van de Vecht werd in 1902 het station gebouwd, aan de spoorlijn Ommen - Coevorden. Van 1910 tot 1939 was er tevens een aparte lijn naar Deventer.
Tussen de Vecht en het station en ten zuiden van het station werden in de eerste decennia van deze eeuw villa's gebouwd. Hier ligt ook het kleine tuindorpachtige complex Edithhof.

Bijzondere gebieden:
Edithhof, tuindorpachtig complex, ca. 1930 gesticht door baron van Pallandt. Het complex bestaat uit een poortgebouw met twee woningen en, in de poort, een kleine winkel. Daarachter staan vier blokjes van twee woningen onder één kap. Het werd gebouwd uit een legaat van Edith van Pallandt.

Stedebouwkundige ontwikkeling Ommen

Boven: kaart ca. 1850
Onder: kaart ca. 1900

Kaart ca. 1940

Schaal : ca. 1:15000
Bron : Topografische kaarten van Nederland
Kaart ca. 1850, verkend 1851
Kaart ca. 1900, verkend 1883, herzien 1901, ged.herzien 1913
Kaart ca. 1940, verkend 1933

Typologie 1940, kaart ca. 1988

Kaart ca. 1988

Bronnen

Literatuur Ommen en regio:
* Arntzen, H. L., Herwaardering in een markegebied, Ommen, 1965.
* L.E.I. en E.T.I.O., Ommen, z.p., z.j.
* E.T.I.O., Ommen, nu en morgen, z.p., 1965.
* Gemeente Ommen, Structuurplan, Assen/Ommen, 1982
* Gemeente Ommen, Statistische documentatie, z.p., 1986.
* Huisman, H., Lemelerveld in oude ansichten, Zaltbommel, 1971.
* Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Vilsteren, z.p., 1987.
* Steen, G., Ommen in oude ansichten, Zaltbommel, 1970.
* Steen, G., Zo was het, Ommen, 1979.
* Steen, G., Ommen rond de 19e eeuw, Ommen, 1982.
* Steen, G., Ommen verleden en heden, Ommen, 1985.
* Steen, G. en Veldsink, W., De geschiedenis van Ommen, Ommen, 1948.
* Vente, M. A., De geschiedenis van Ommen, 1831-1940, Zwolle, 1941.

Literatuur algemeen:
*Aa, Van der, Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden, deel 1-12. Gorinchem, 1839-1848.
*Atlas van Nederland, 's-Gravenhage, 1963-1977.
*Atlas van Nederland. Deel 2: bewoningsgeschiedenis; deel 12: infrastructuur; deel 13: geologie; deel 14: bodem; deel 15: water; deel 16: landschap; deel 20: landinrichting, 's-Gravenhage, 1984.
*Besselaar, Molens in Nederland, Amsterdam, 1974.
*Bevolking der Gemeenten van Nederland op 1 januari 1987, 's-Gravenhage, 1987.

*Bijdragen uit het land van IJssel en Vecht, Eerste en tweede bundel, IJsselacademie, Zwolle 1977-1978.
*Buter, A., De groene vallei. Stad en land aan de IJssel, Den Haag, 1978.
*Buter, A., Dit land over de IJssel, Hoorn, 1976.
*Crom, A.P., (red.) e.a., Anderhalve eeuw gereformeerden in stad en platteland, deel 7, Overijssel, Kampen, 1985.
*Demoed, H.B., Mandegoed schandegoed, Zutphen, 1987.
*Dekker, G. (Red.), e.a., Oude fabrieks- en bedrijfsgebouwen in Overijssel, Serie jaarboeken Overijssel, Zwolle, 1986.
*Dijksterhuis, R., Spoorwegtracering en stedebouw in Nederland, historische analyse van een wisselwerking, de eerste eeuw: 1840-1940, Z.p. [Groningen], Z.j.[1980].
*Egberts, E., Wie water deert, die water keert, Zwolle, 1985.
*Elzenga, E., Langs de oude Overijsselse kerken, Baarn, 1972.
*Engelen van der Veen, G.A.J. van, 'Marken in Overijssel', in: Geschiedkundige atlas van Nederland, Den Haag, 1924.
*Engelen van der Veen, G.A.J. van, G.J. ter Kuile en R. Schuiling, Overijssel, Deventer, 1931.
*Fischer, E.J., Stroomopwaarts, Zwolle, 1986.
*Fockema Andrea, S.J., Het kaartbeeld van Overijssel 1550-1850, Overdruk uit Versl. en Mededе. v.d. Ver. tot Beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis, 55ste stuk, z.p., 1939.
*Gevers, A.J., en A.J. Mensema, De havezaten in Salland en hun bewoners, Alphen aan den Rijn, 1983.
*Grote Topografische Atlas van Nederland, deel 3, Oost Nederland, Groningen, 1987.
*Heitling, W.H. en Lensen, L., Vijftig eeuwen volk langs de IJssel, Zutphen, z.j. [1980].
*Hendriks, F.M., De grenzen van Overijssel en van de Overijsselse gemeenten van 1807 (1811-1842), Overdruk uit Versl. en Mededе. v.d. Ver. tot Beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis 75e stuk, 1960.
*Krämer, G., Wij trekken door Twente en Salland, Arnhem, z.j. [1935].
*Kuile, E.H., ter, De monumenten van geschiedenis en kunst, Zuid-Salland, 's-Gravenhage, 1964.
*Kuile, E.H., ter, Noord- en Oost-Salland, 's-Gravenhage, 1974.
*Kuile, E.H., ter, Zuid-Salland, 's-Gravenhage, 1964.
*Kuyper, J., Gemeente-atlas van Nederland, Zaltbommel, (herdruk), 1971.
*Kloot Meijburg, H., van der, Onze oude dorpskerken, Rotterdam, 1921.
*Meene, J.G.C. van de en P. Nijhof, Spoorwegmonumenten in Nederland, Amsterdam, 1985.
*Meindersma, H. en K. de Jong (red.), Jongere bouwkunst in Overijssel, 1840-1940., Zwolle, 1985.
*Mulder, G.J.A., Handboek der geografie van Nederland. Deel VI, Zwolle, 1959.
*Nijhof, P., Oude fabrieksgebouwen in Nederland, Amsterdam, 1987.
*Nijhof, P., Watermolens in Nederland, Zwolle, 1982.
*Nijhof, P., Windmolens in Nederland, Zwolle, 1983.
*Overijssel, de provincie en Overijsselse gemeenten in kaart en aanzicht, Zwolle, 1983.
*Overijssel, Aspecten en Perspectieven, Amsterdam, 1951.
*PPD van Overijssel/ASP,

Streekplan IJsselvallei, 1985.
*Pyttersen's Nederlandse almanak voor iedereen, Zaltbommel, 1922-1942.
*Romers, H., De spoorwegarchitectuur in Nederland 1841-1938, Zutphen, 1981.
*Rosenberg, H.P.R., De 19de-eeuwse kerkelijke bouwkunst in Nederland, 's-Gravenhage, 1972.
*Schelhaas, H. en B. Molenaar (red.), Graven en begraven in Overijssel, Serie jaarboeken Overijssel, Zwolle, 1981.
*Schelhaas, H. (Red.) e.a., Historische kerken in Overijssel, Serie jaarboeken Overijssel, Zwolle, 1974.
*Schelhaas, H. (Red.) e.a., Molens in Overijssel, Serie jaarboeken Overijssel, Zwolle, 1972.
*Schelhaas, H. (Red.) e.a., Schipvaart en schepen in Overijssel, Serie jaarboeken Overijssel, Zwolle, 1985.
*Schuiling, R., Nederland, handboek der aardrijkskunde, deel 1 en 2, Zwolle, 1936.
*Schutten, G.J., Varen waar geen water is, reconstructie van een verdwenen wereld, geschiedenis van de scheepvaart ten oosten van de IJssel van 1300-1930. Twentsche courant.
*Seinen, J.R. en G. de Wit, Stap voor stap langs de Vecht, Hardenberg, 1985.
*Slicher van Bath, B.H., Een samenleving onder spanning, Geschiedenis van het platteland in Overijssel. Assen, 1957.
*Slicher van Bath, B.H., (red.), Geschiedenis van Overijssel, Deventer, 1970.
*Steegh, A., Monumentenatlas van Nederland, Zutphen, 1985.
*Steensma, R. (Red.) en C.A. van Swichem (Red.), honderdvijftig jaar gereformeerde kerkbouw, Kampen, 1986.
*Stiksma, K., Spiegel van steden, dorpen en landschappen in Oost-Nederland, Overijssel, Gelderland en het rivieren gebied, Ridderkerk, 1986.
*Stilma, L., Rondom de Holterberg e.v., Holten, z.j. [1962].
*Varwijk, G.H. en J.R. Seinen, Stap voor stap langs de Dedemsvaart, Dedemsvaart, 1983.
*Ven, D.J., van der, Met de goastok door Twente en Salland, Verslagen van de hoofdcommissie voor herziening der belastbare opbrengst van de ongebouwde eigendommen, Overijssel, 's-Gravenhage, 1890.
*Visscher, H.A., Het Nederlandse landschap, een typologie ten behoeve van het milieubeheer, Utrecht, 1974.
*Volmuller, H.W.J. (samenstelling), Nijhofs Geschiedenislexicon, Nederland en België, 's-Gravenhage-Antwerpen, 1981.
*Vuuren, L., van, Rapport betreffende een algemeen onderzoek naar de sociaal-economische structuur van het district van de kamer van koophandel en fabrieken voor Salland, Epe, 1941.
*Werkman, G., Kent u Overijssel ook zo?, Zeist, z,j. [1962].
*Wieringa, H. (red.), Waterstaat in Overijssel, Zwolle, 1983.
*Woud, A. van der, Het lege land. De ruimtelijke orde van Nederland 1798-1848. Amsterdam, 1987.
*Zanden, J.L., De economische ontwikkeling van de Nederlandse landbouw in de negentiende eeuw, 1800-1914, Utrecht, 1985.
*Zonneveld, J.L.S., Levend land. De geografie van het Nederlandse landschap, Utrecht, 1985.

Kaarten:
Bodemkaart van Nederland. Stiboka, Wageningen, 1985.
Kadastrale minuutkaart 1832, Rijksarchief Overijssel, Zwolle.
Topografische kaart van Nederland, ca. 1850, 1900, 1935, 1950, 1960, 1976 en 1985. Topografische Dienst Delft/Emmen.

Archieven:
Databank Universiteit van Amsterdam, Vakgroep Sociale geografie, 1988.
Gemeenteverslagen 1850-1940, Rijksarchief Overijssel, Zwolle
Verslagen van Gedeputeerde Staten 1850-1940, Rijksarchief Overijssel, Zwolle.

Bijlagen

Tabellen

Tabel 1.
Loop van de bevolking in de gemeente Ommen*

jaar	aantal inwoners	index (1850=100)
1850	3.745	100
1860	6.126	163
1870	6.226	166
1880	6.917	185
1890	5.499	147
1900	5.505	150
1910	6.219	166
1920	6.700	180
1930	8.129	217
1940	9.291	248
1987	17.732	473

Bron: Databank Universiteit van Amsterdam, 1988.
* Gegevens per 31 december, behalve 1987 (per 1 januari). Van 1850 t/m 1920: cijfers van Stad en Ambt samengevoegd.

Tabel 2.
Woningvoorraad en bevolkingsomvang per kern of buurschap in de gemeente Ommen omstreeks 1850.

kern of buurschap	woningen (1)	bevolking(2)
Ommen en Ommerschans	200	2.600(1)
Arriën	?	209
Stegeren	20 (3)	148
Junne	?	156
Zeesse	26	155
Besthmen	?	135
Eerde	13 (3)	103
Giethmen	24	138
Varsen	51 (3)	268
Vilsteren	22	183
Lemele	45	295
Archem	?	227
Beerze	?	146
Totaal	516	4.700

(1) Bron: Aa, van der, Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden. Deel 1-12, Gorinchem, 1839-1848.
(2) Bron: Steden en dorpen in Overijssel, Jaarboek Overijssel 1980 (gegevens voor 1849).
(3) Bron: De geschiedenis van Ommen, p. 115 (gegevens voor 1839).

Tabel 3.
Bevolkingsomvang per kern of buurschap in de gemeente Ommen in 1947.

Ommen	2.287
Arriërveld	150
Arriën	227
Stegeren	122
Junne	98
Besthmen	227
Eerde	187
Giethmen	175
Varsen	184
Vilsteren	140
Lemele	353
Lemelerveld e.o.	1.178
Archem	89
Beerzerveld e.o.	910
Beerze	156
Ommerschans	97
Witharen	147
Overige	3.832
Totaal	10.559

Bron: C.B.S., Uitkomsten van de volks- en beroepstellingen, 31 mei 1947.

Tabel 4.
Woningvoorraad en bevolkingsomvang per kern of buurschap in de gemeente Ommen op 1 januari 1987.

kern of buurschap	woningen	bevolking
Ommen	3.270	9.398
Arriërveld	57	201
Stegerveld	66	224
Arriën	100	370
Stegeren	52	187
Junne	27	120
Zeesse/Besthmen/Eerde	89	338
Giethmen	45	173
Varsen	111	427
Vilsteren e.o.	80	315
Lemele e.o.	240	837
Lemelerveld e.o.	550	1.827
Archem	45	148
Dalmsholte	84	248
Beerzerveld e.o.	281	1.089
Beerze	57	224
Ommerschans	100	328
Witharen	116	495
Overige	190	747
Totaal	5.560	17.732

Bron: Statistieken R.O.I., Woningvoorraad en aantal inwoners per wijk/buurt, 1987.

Kaart 1

DE LIGGING VAN DE GEMEENTE OMMEN IN SALLAND

Grenzen van Salland

Gemeentegrenzen

Bron: Atlas van Nederland, 1963 - 1977.

Kaart 2

BODEMGESTELDHEID EN GEOLOGIE

- Vechtdalgronden; zand, klei en veen; grote variatie in textuur en grondwaterstand
- Duinen en stuifzanden met natte laagten
- Duinvaaggronden; leemarm fijn zand
- Enkeerdgronden
- Overige zandgronden
- Veengronden
- Stuwwal

Bron: Bodemkaart van Nederland, 1985.

Kaart 3

DE MARKEN

Gemeentegrens

Grenzen van de marken

Bron: Geschiedkundige Atlas van Nederland, 1924.

Kaart 4

INFRASTRUCTUUR ANNO 1984

Waterweg a) Vecht
b) Regge
c) Overijssels Kanaal Almelo-De Haandrik
d) Overijssels Kanaal Zwolle-Vroomshoop

Autoweg of hoofdweg 1) RW-34
2) PW-11
3) Balkerweg
4) Lemelerweg
5) Vilsterseweg
6) Hammerweg
7) RW-36 (Twentseweg)

Spoorweg I Zwolle-Emmen
II Almelo- Mariënberg

Kern

Bron: Grote Topografische Atlas van Nederland, 1987.

Kaart 5

AMBT OMMEN OMSTREEKS 1865

PROVINCIE OVERIJSSEL.
GEMEENTE AMBT OMMEN
Ommer Schans
A V E R E S E S T
De Driehoek
Arrien Veld
Arrien Thier
Arrien
OMMEN
Jisse
Beerse
Beerser Land
Beerse Veen
Beerse Brink
Beerse Veld
Beerse Berg
Beerse Brink
Beerse Veen

Kaart 6

STAD OMMEN OMSTREEKS 1865

Bron: Gemeente-atlas van Nederland, 1971.

Kaart 7

OMMEN OMSTREEKS 1972

0 1 2 3 km

N

Bron: Topografische kaart van Nederland, 1974.